

Lotus Sofie Bast
Mette Marie Kristensen
Nanna Schneekloth Christiansen
Anette Andersen

Røgfri skoletid

Røgfri skoletid.

Lotus Sofie Bast
Mette Marie Kristensen
Nanna Schneekloth Christiansen
Anette Andersen

Copyright © 2017
Statens Institut for Folkesundhed,
SDU

Grafisk design: Trefold

Uddrag, herunder figurer og tabeller,
er tilladt mod tydelig gengivelse. Skrifter, der
omtaler, anmelder, citerer eller henviser til
nærværende publikation, bedes sendt til
Statens Institut for Folkesundhed, SDU.

Elektronisk udgave: ISBN 978-87-7899-389-2

Statens Institut for Folkesundhed
Øster Farimagsgade 5A, 2. sal
1353 København K
www.si-folkesundhed.dk

Notatet kan downloades fra
www.si-folkesundhed.dk

Indhold

Indledning 3

Metode 3

Definition af røgfri skoletid 3

Læsevejledning 3

Danske erfaringer 4

Aalborg Kommune 4

Syddjurs Kommune 5

På vej mod Røgfri Skoletid –

Københavns Kommune 5

Erfaringer fra skoler med røgfri skoletid

5

X:IT 8

Røgfri skole i X:IT 8

Regler for rygning på X:IT skolerne 8

Håndhævelse 9

Implementeringserfaringer fra X:IT 10

Overvejelser omkring

implementeringsudfordringer 10

Internationale erfaringer

12

Nordiske erfaringer 12

Andre internationale erfaringer 13

Opsamling 15

Referencer 16

Indledning

Dette notat indeholder en gennemgang af eksisterende litteratur omkring erfaringer med røgfri skoletid på grundskole- og ungdomsuddannelsesniveau. Notatet inkluderer både danske, skandinaviske og internationale erfaringer.

Formålet med notatet er ikke en fuldstændig kortlægning af det aktuelle omfang af røgfri skoletid i Danmark, og notatet bygger derfor på allerede eksisterende undersøgelser og evalueringer, både lokale og nationale.

Notatet er udarbejdet som et vidensgrundlag til Sundhedsstyrelsen i forbindelse med udarbejdelsen af anbefalinger til Forebyggelsespakken om tobak.

Metode

Det metodiske udgangspunkt for udarbejdelsen af notatet er litteratursøgninger med fokus på 1) danske erfaringer, og 2) internationale erfaringer. Søgninger er foretaget via 1) Google, 2) Google Scholar, samt 3) PubMed. Den danske litteratur er fundet ved søgninger på termerne: røgfri skoletid, røgfri skole, evaluering, erfaring, rygeregler. Der er søgt i databaser på international litteratur om evalueringer af røgfri skoletid, termer policy, tobacco, schools, tobacco free schools.

Definition af røgfri skoletid

Generelt findes der mange studier af rygepolitikker herunder restriktioner på skoler og udannelsesinstitutioner. Fokus i nærværende notat er specifikt på den del af rygepolitikken, der omhandler røgfri skoletid.

Røgfri skoletid betyder, at hverken elever, lærere eller andre ansatte må ryge i den tid, hvor de er i skole, hverken på skolens område eller uden for området. Røgfri skoletid omfatter

også, at andre skolerelaterede arrangementer er røgfri, fx udflugter.

Røgfri skoletid kan også indføres i mindre omfang, således at det eksempelvis kun omfatter elever. Dette er dog ikke anbefalelsesværdigt, idet børn og unges adfærd (og rygeadfærd) i høj grad påvirkes af voksnes adfærd.

Ifølge dansk lovgivning fra år 2012 er det på grundskoler ikke tilladt for elever og lærere at ryge på skolens matrikel, hvilket betyder, at lærere og elever, som har lov at gå uden for skolens område, fortsat kan ryge uden for skolens matrikel i skoletiden.

På gymnasiale uddannelser og ungdomsuddannelser, hvor der er flest unge under 18 år, er rygning på skolens matrikel ligeledes forbudt jf. dansk lovgivning. På produktionsskoler og erhvervs- og ungdomsuddannelser, hvor der er flest elever over 18 år, er rygning tilladt for lærere såvel som elever på skolens matrikel på de anviste rygeområder.

Røgfri skoletid kan derfor ses som en udvidelse af røgfri matrikel til også at omfatte forbud mod rygning uden for skolens matrikel.

Læsevejledning

Notatet består ud over indeværende kapitel af to overordnede kapitler og en opsamling:

- Det første kapitel omhandler danske erfaringer med indførelse og håndhævelse af røgfri skoletid. Det tager udgangspunkt i danske rapporter, notater og andre skrevne erfaringer.
- Det andet kapitel beskriver den skolebaseerde rygeforebyggende indsats til grundskolen - X:IT samt konkrete implementeringserfaringer herfra.
- Det tredje kapitel retter blikket mod internationale erfaringer. Her er fokus dels på erfaringer fra Norge og Sverige, som også har arbejdet med røgfri skoletid, og dels på internationale erfaringer.

Danske erfaringer

Der findes endnu ingen samlet opgørelse over andelen af danske skoler, herunder grundskoler og ungdomsuddannelser, der har indført røgfri skoletid. På baggrund af den indsamlede litteratur, vurderer vi, at røgfri skoletid er på dagsordenen mange steder rundt om i landet. Dette både på skoleniveau og på kommunalt plan.

En række kommuner har i skrivende stund (efterår 2017) indført røgfri skoletid for alle kommunens skoler, eller har planlagt at indføre det i den nærmeste fremtid. Andre steder har skoler individuelt valgt at indføre røgfri skoletid på egen skole uafhængigt af resten af kommunens politik. Disse tiltag er sjældent evalueret skriftligt, men det formodes, at mange erfaringer eksisterer rundt om i landet.

I praksis kan røgfri skoletid opnås på andre måder end ovenfor beskrevet, fx ved røgfri matrikel samtidig med et forbud mod at forlade skolen i skoletiden

I dette kapitel beskrives nogle af erfaringerne fra de største af de allerede eksisterende danske tiltag til røgfri skoletid. Først beskrives tiltag i specifikke kommuner og på skoler. I næste kapitel beskrives erfaringer fra Kræftens Bekæmpelses rygeforebyggende indsats til grundskolen – X:IT.

Aalborg Kommune

I 2012 valgte Aalborg Kommune at stramme rygereglene, således at loven om røgfri miljøer på børneinstitutioner, skoler, kostskoler, efter-skoler, institutioner med 3-årige gymnasiale ungdomsuddannelser, opholdssteder og lignende blev udvidet til røgfri skoletid for børn og unge (1).

Det betyder i praksis, at børn og unge i Aalborg Kommune ikke må ryge i skoletiden – heller ikke uden for skolens matrikel. Yderligere har kommunen vedtaget, at der ikke må ryges i forbindelse med arbejdet med børn og unge, heller ikke udendørs.

Aalborg Kommune opfordrer folkeskolerne til at implementere Kræftens Bekæmpelses rygeforebyggelsesprogram X:IT (se side 8).

Ifølge kommunens Rusmiddelundersøgelse fra 2015 er prævalensen for daglig rygning blandt elever i 6.-10. klasse faldet fra 6 % i 2011 til 4 % i 2015. Hvor meget af det, der kan tilskrives røgfri skoletid, er imidlertid svært at afgøre. Men der er tydeligvis sket et fald i perioden, efter at røgfri skoletid er indført (2). På landsplan skete der fra 2010 til 2014 et fald i andelen af 13-årige (7. klasse) daglige rygere fra 3 % til 1-2 %, og for 15-årige (9. klasse) 10-11 % til 5 % (3,4).

Kristina Thitgaard Poulsen, røgkoordinator i Aalborg Kommune, fortæller at det var skoleforvaltningen selv, som foreslog at indføre røgfri skoletid, som et led i kommunens daværende sundhedspolitik. Reglen er sidenhen blevet ført med videre i den nuværende sundhedspolitik. Røgfri skoletid vil sige, at eleverne ikke må ryge fra de møder ind til de har fri – hverken på skolens matrikel eller udenfor skolens område.

I praksis er der lidt forskel på, hvordan skolerne har valgt at håndhæve reglen, og på nogle skoler fungerer det selvfølgelig bedre end andre. På nogle skoler har man besluttet, at eleverne (også udskolingen) ikke må forlade skolens matrikel, for på den måde bedre at kunne sikre, at reglen bliver overholdt. *"Som jeg hører det på skolerne, så har der ikke været den store protest over ændringerne, da man har haft reglen om røgfri skoletid at referere til. En regel som er gældende for alle børn og unge i kommunens skoler. Alle unge, som ikke har kunnet undvære tobakken i skoletiden, har selvfølgelig fået et tilbud om hjælp til rygestop, og det var*

der flere som tog imod" udtaler Kristina Thitgaard Poulsen.

Syddjurs Kommune

I Syddjurs Kommune indførte man røgfri skoletid pr. 1. august 2017 på alle folkeskoler. I forbindelse med dette har kommunen besluttet at indføre X:IT på alle skolerne. Syddjurs Kommune fortæller, at det får konsekvenser, hvis man som folkeskoleelever ryger. Første gang får man en advarsel, og derefter inddrages forældre, hvis det fortsætter. Det er en regel, som sættes på lige vilkår med at drikke alkohol og mobning, udtaler en sundhedskonsulent i kommunen (5).

Implementeringen af X:IT, herunder også røgfri skoletid, på skolerne i Syddjurs kommune følges tæt i forbindelse med en større evaluering af X:IT i perioden 2017 til 2020.

På vej mod Røgfri Skoletid – Københavns Kommune

Københavns Kommune har i 2015 iværksat "På vej mod Røgfri Skoletid". Materialet består af et katalog med 14 aktiviteter, som skal støtte op om røgfri skoletid i de københavnske skoler. Kataloget er rettet mod folke- og privatskoler, og har tre overordnede fokusområder: 1)

Rammer - at sætte rammerne for røgfrihed på skolen, 2) Synlighed - at gøre det rygeforebyggende arbejde synligt, samt 3) Aktiviteter - at sætte fokus på røgfrihed i skoletiden, uden forbud og løftede pegefingre (6). I arbejdet med at gøre skolerne røgfri anbefales det i materialet, at skolerne vælger aktiviteter fra hvert af de tre indsatsområder.

Som en del af 'På vej mod Røgfri Skoletid' kan skolerne blive certificerede som røgfri skoler. For at opnå certificeringen skal skolerne dels arbejde med aktiviteter fra kataloget, dels formulere en aktiv rygepolitik samt sætte en startdato for indførelse af røgfri skoletid (6).

'På vej mod Røgfri Skoletid' benytter sig af flere eksisterende materialer og tilgange, herunder "Snak om tobak", "XHALE", "Very Brief Advice", "Røgfri klasseaftaler", "Røgfri aftaler

med forældre" samt undervisningsmaterialerne "Liv i lungerne" og "Gå op i Røg" (6).

'På vej mod Røgfri Skoletid' blev i efteråret 2015 til efteråret 2016 testet i et pilotprojekt med fem københavnske skoler. Erfaringerne er blandt andet, at det har været 'problemløst at indføre røgfri skoletid – forældrene har bakket op om det, og eleverne har ikke brokket sig', udtaler rektor på Niels Steensens Gymnasium, hvor rygeforbuddet har omfattet elever på 6. til 9. årgang. Fra det kommende skoleår omfatter røgfri skoletid også 10. årgang. Der er dog ikke på nuværende tidspunkt planer om at udvide 'På vej mod Røgfri Skoletid' til gymnasieniveau (7,8).

Erfaringer fra skoler med røgfri skoletid

På trods af at der sandsynligvis er flere skoler, som har gjort sig erfaringer med røgfri skoletid, er der ganske lidt på skrift om dette. I det følgende beskrives nogle af de få skrevne erfaringer, der er fundet.

På Bakkevejens Skole i Esbjerg indførte man et effektivt rygeforbud i 2010. Eleverne måtte ikke ryge på skolens grund, og samtidig måtte de ikke forlade matriklen i løbet af dagen. Skolelederen fortæller, at det var vanskeligt i starten, men at det efterhånden er blevet bedre, og at lærerne er gode rollemodeller for børnene ved også selv at overholde forbuddet. Antallet af skolens elever, der ryger, er samtidig faldet markant (9).

Ørum Skole i Viborg har siden 2010 haft røgfri skoletid for eleverne, både på og uden for skolens matrikel (10). De har gjort meget ud af at inddrage personalet, for det er vigtigt, at alle bakker op om rygeforbuddet, udtaler skolens leder (11).

På Sundskolen i Nykøbing Falster har man ligeledes haft røgfri skoletid siden 2012. Skolelederen beskriver, at rygereglerne er meget enkle; ingen må ryge, hverken på skolen eller uden for skolens område. Han fortæller, at

rygereglerne blev varslet et halvt år i forvejen, således at elever og personale kunne vænne sig til tanken. Samtidig blev ansatte tilbuddt hjælp til rygestop. Rygereglerne mødte modstand blandt 2-3 medarbejdere ud af ca. 100. Men det lykkedes at skabe en fælles opbakning til projektet. Lederens vurdering er, at andelen af elever, som ryger, er faldet fra ca. 25 til 5 elever. Samtidig fortæller han, at de har oplevet en holdningsændring blandt eleverne, til at rygning nu anses som noget, man ikke gør (12).

Middelfart Produktionsskole indførte røgfri skoletid i 2013, hvilket gjorde dem til den første ungdomsuddannelse, hvor skoletiden var røgfri. Røgfri skoletid gælder både for skolens elever og ansatte (13). Skolens forstander fortæller, at det kan være besværligt at arbejde med røgfri skoletid i begyndelsen, men at det fremmer processen, hvis der er tydelighed omkring det på skolen. Alle ansatte skal bakke op om det, og der skal indføres sanktioner, fx at elever, der bliver taget i at ryge, bliver sendt hjem.

For at sætte fokus på røgfri skoletid laver de eksempelvis øvelser, hvor de regner på, hvor mange penge eleverne har sparet ved ikke at ryge i skoletiden. De anerkender imidlertid, at det kan være svært for eleverne at overholde forbuddet, og derfor er skolen opmærksom på altid at have alternativer til rygning til rådighed, fx tyggegummi, lakridser eller igangsættelse af andre aktiviteter for at aflede opmærksomheden fra rygning (14).

I januar 2016 valgte man på Social- og Sundhedsskolen Esbjerg at indføre røgfri skoletid. Her havde man en uddannet rygestopvejleder koblet på projektet og indførte en sundhedscafe, som var åben to gange ugentligt, hvor eleverne kunne komme og få en snak om rygning (15). Det viste sig dog, at det var for svært at gennemføre i praksis, og 16. juni samme år vedtog man efter længere tids overvejelse at droppe røgfri skoletid og genindføre de tidlige rygeregler for skolens personale og elever. Dette ud fra en helhedsvurdering om, at timingen for at indføre røgfri skoletid ikke var rigtig (16).

Opsummerende kan man sige, at der findes erfaringer med røgfri skoletid rundt om i landet. Disse er imidlertid sporadiske, og litteraturen herom er sparsom. Det har ikke været muligt at identificere videnskabelig litteratur, der specifikt omhandler begrebet røgfri skoletid i Dansk kontekst.

Størstedelen af erfaringerne stammer fra skoler på grundskoleniveau, men der er også enkelte erfaringer fra ungdomsuddannelserne. Erfaringerne viser:

- At det går lettere, hvis der er en stærk ledelse på skolen, som bakker op om indførelsen af røgfri skoletid.
- At det er godt at inddrage personalet for at få alles opbakning, således at de voksne kommer til at fungere som gode rollemodelle for de unge.
- At det kan være en god ide at varsle ændringerne i god tid for at få alle med på ideen.

Generelt ser det ud til at det går lettere med at indføre røgfri skoletid på grundskoleniveau i forhold til ungdomsuddannelsesniveau. Baseret på erfaringerne fra sidstnævnte kan det være væsentligt:

- At overveje timingen nøje – er organisationen parat?
- At indgå en dialog med de unge så de kommer til at føle medejerskab, og støtte dem når det synes svært at overholde reglerne.
- Evt. at have alternativer til rådighed (for elever på 18 år eller ældre).

Det kan virke paradoksalt, at røgfri skoletid blot er indført sporadisk rundt om i Danmark, mens 19 kommuner i skrivende stund aktivt har indført røgfri arbejdstid (17).

Dette kan i nogle kommuner faktisk betyde, at skolens ansatte ikke må ryge i arbejdstiden, mens eleverne i praksis kan gå lige uden for skolens matrikel og ryge.

En fuldstændig opgørelse over kommuner/skoler med røgfri skoletid er dog endnu ikke foretaget.

X:IT

X:IT er Kræftens Bekæmpelses rygeforebyggende indsats rettet mod grundskolens ældste klasser, det vil sige ca. 13-15-årige (18).

X:IT indeholder tre indsatsområder: 1) Røgfri skole, 2) Undervisning og 3) Forældreinddragelse gennem røgfri aftaler og samtaler.

X:IT er evalueret i perioden 2010 til 2013 i et stort randomiseret kontrolleret forsøg med næsten 100 deltagende skoler (18). Forekomsten af rygning blandt eleverne fra starten til slutningen af 7. klasse viste en reduktion i rygning på 25 % på interventionsskolerne i forhold til sammenligningsskolerne (19).

Endvidere viste det sig, at de skoler, som fulgte alle tre indsatsområder i X:IT tæt, kunne opnå en halvering i andelen af elever, der røg, i forhold til sammenligningsskolerne, som fulgte den almindelige lovpligtige forebyggelsesundervisning (20).

X:IT kan altså være med til at forebygge, at flere unge begynder at ryge, hvis indsatslementerne implementeres som beskrevet i programmet.

Fordi X:IT er designet som en multikomponent indsats, der skal sætte ind over for de unges rygning fra flere sider på én gang, kan det være vanskeligt at skille effekten af de tre indsats-elementer ad. Al tidligere forskning viser, at man opnår den største rygeforebyggende effekt, hvis man sætter ind overfor unges rygning fra flere sider på samme tid (21), eksempelvis gennem både individuelle og strukturelle tiltag. Endvidere forventes det, jf. litteraturen (12), at der er en vis synergieeffekt, altså at effekten af at indføre alle tre indsatslementer er større end summen af effekten fra hvert enkelt element.

Nedenfor præsenteres udvalgte resultater fra evalueringen af X:IT på den del, der specifikt

omhandler røgfri skole; og efterfølgende beskrives erfaringer omkring implementeringen af selve projektet.

Røgfri skole i X:IT

Røgfri skole betød i X:IT, at skolerne skulle være røgfri for elever og personale. Dog var det tilladt at have et rygeområde for personalet, så længe dette ikke var synligt for eleverne.

Det er vigtigt at huske, at dette blev initieret i 2010 inden den seneste lovmæssige stramning fra 2012, som gjorde danske skoler på grundskoleniveau til røgfri matrikler.

Oprindeligt var indsatsområdet røgfri skole i X:IT tænkt som et tiltag, hvor hverken lærere eller elever måtte ryge i skoletiden på skolens område. I forbindelse med rekrutteringen i 2008-2009 kom det imidlertid til at stå klart, at tilslutningen til projektet var udfordret på de strikte rygereglér. Derfor blev reglerne modifieret således, at det var tilladt for lærere og andet personale at ryge på skolerne, hvis dette blot ikke var synligt for elever.

Det stod dog X:IT-skolerne frit, hvorvidt de ville indføre strammere rygereglér end ovenfor beskrevet, hvilket en del af skolerne heldigvis også gjorde.

Nedenfor præsenteres tal for rygereglér og håndhævelse af reglerne. Disse er baseret på data indsamlet via spørgeskemaer til en koordinerende lærer på hver skole. Vi har valgt at præsentere tal fra foråret 2011 (slutningen af første indsatsår, 89 skoler), og fra foråret 2013 (slutningen af tredje indsatsår, 60 skoler). Altså tal, der er indsamlet henholdsvis lige før og lige efter rygeloven fra 2012.

Regler for rygning på X:IT skolerne

På knap to tredjedele af skolerne (61 %) var det i 2011 ikke tilladt for eleverne at ryge i skoletiden. To år senere var andelen steget til 75 %. Det ser altså ud til, at skolerne har strammet rygereglérne for elever efter rygelovgivningen

trådte i kraft, muligvis i samspil med at de har vænnet sig til reglerne i X:IT.

I forhold til rygning blandt lærerne gjaldt det i 2011, at på 13 % af skolerne måtte lærerne ikke ryge nogen steder i skoletiden. På de resterende skoler måtte lærere ryge uden for skolens område eller i et specifikt rygeområde. Heraf angav størstedelen, at det skulle være ikke-synligt for elever.

I 2013 var andelen af skoler, hvor lærerne slet ikke måtte ryge, steget til 53 %. Mens lærerrygning uden for skolens område stadig var tilladt på ca. halvdelen af skolerne.

Må eleverne ryge i skoletiden?

	2011	2013
Særligt rygeområde/-rum	2 %	2 %
Uden for skolens område	41 %	25 %
Nej, ingen steder	61 %	75 %

Må lærerne ryge i skoletiden?

	2011	2013
Særligt rygeområde/-rum	54 %	2 %
Uden for skolens område	43 %	54 %
Nej, ingen steder	13 %	53 %

Ved at sammenholde rygereglene for elever og lærere kan man estimere hvor mange skoler, der ved evalueringstidspunktet havde noget, som tilnærmelsesvist kan defineres som røgfri skoletid for både elever og lærere.

2011: På 12 skoler ud af 89 (13 %) måtte hverken elever eller lærere ryge, og disse skoler havde derfor regler, der kan anses for at skabe røgfri skoletid.

2013: 26 skoler angav, at hverken elever eller lærere måtte ryge (43 %).

I forbindelse med X:IT var der lagt op til, at eleverne underskrev en røgfri aftale med deres forældre. Denne aftale forpligtede eleverne til at holde sig røgfri resten af skoleåret. Man kan derfor argumentere for, at alle elever med en underskrevet aftale i principippet kunne anses for at have røgfri skoletid (såvel som røgfri fritid).

Håndhævelse

I X:IT blev skolekoordinatorerne spurgt om, hvor tit lærerne kontrollerer elevernes rygning henholdsvis på skolens område og uden for skolens område. Baseret på de besvarelser kan man få et indtryk af, hvor meget reglerne blev håndhævet:

På halvdelen af skolerne (44 skoler) blev elevrygning kontrolleret både på og uden for skolens område mindst ugentligt i 2011. Denne andel var 38 % (23 skoler) i 2013.

Faldet her kan muligvis forklares ved at håndhævelse af reglerne lå som et løst krav i X:IT, men opfattet som en del af at opfylde kravet om røgfri matrikel.

Konsekvenserne af at ryge på steder, hvor det ikke var tilladt, var stort set ens de to år. Skolekoordinatorerne opgiver på størstedelen af skolerne, at den hyppigste konsekvens var at give forældrene besked (70-80 % af skolerne). Andre hyppige konsekvenser var skæld ud (32-38 %) og hjælp til at stoppe (17-24 %). Hver tiende skole angav, at der ingen konsekvens var (10-12 %).

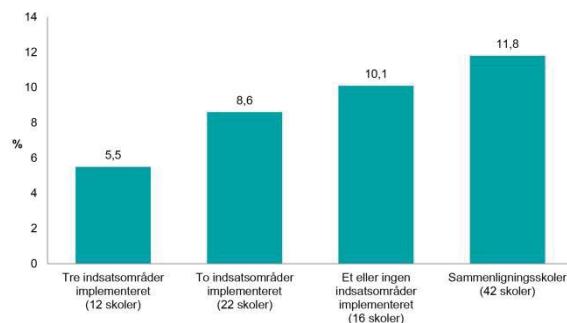
Af andre konsekvenser nævner skolekoordinatorerne selv: samtale med skoleleder, advarsel, cigaretterne afleveres på kontoret om morgenen – så kan de afhentes om eftermiddagen, når eleven har fri, cigaretter afleveres på kontoret og udleveres kun til forældre, motiverende samtale om at overholde regler samt stoppe med at ryge, 5-punkts plan inklusiv samtaler med ledelsen efterfulgt af forældrekontakt og evt. bortvisning.

Implementeringserfaringer fra X:IT

På de skoler, som fulgte alle tre indsatselementer (røgfri skole, undervisning og forældrene-involvering gennem røgfri aftaler), var der, som også tidligere nævnt, halvt så mange rygere i forhold til sammenligningsskolerne, der fulgte den almindelige lovpligtige forebyggelsesundervisning.

Det betyder, at X:IT virker endnu bedre, hvis skolerne har fokus på at implementere alle tre indsatselementer. Derfor er der en stor opgave i at hjælpe skolerne til at følge hele indsatsen, som den er tiltaenk - særligt set i lyset af, at kun omkring en fjerdedel af skolerne fulgte alle tre indsatsområder (se figur 1).

Figur 1: Andel elever, der ryger, afhængigt af i hvor høj grad skolerne i X:IT har implementeret de tre indsatsområder.

Ud af 51 indsatsskoler fulgte 12 skoler alle tre indsatselementer. Her var andelen af rygere blandt de deltagende elever efter første år 5,5 %. 22 skoler implementerede to indsatselementer, her var der 8,6 % rygere, og 16 skoler implementerede kun et element eller slet intet. På denne gruppe af skoler var der 10,1 % rygere. Til sammenligning røg 11,8 % af eleverne på samme klassetrin på sammenligningsskolerne (22).

Overvejelser omkring implementeringsudfordringer

Det er ofte vanskeligt at opnå god implementering i skolebaserede interventionsprojekter, hvilket til dels kan hænge sammen med, at skolerne har rigtig mange andre opgaver, og at

forebyggelse og sundhedsfremme ikke er en af deres primære opgaver (23).

I forbindelse med implementeringen af X:IT viste det sig, at skoler, som lykkedes med implementeringen, blandt andet var karakteriseret ved at have stærke ledere, der bakkede op om projektet, at der var en generel positiv/organisatorisk god kultur på skolen, og at projektet passede ind i de regler og normer for rygning, som allerede var på skolen. Endvidere var der en høj grad af tidlige erfaringer med forebyggelse og/eller sundhedsfremme projekter på de skoler, som implementerede godt (24).

Erfaringerne fra X:IT viser, at især i forbindelse med ændringer af de strukturelle rammer – såsom røgfri skole(tid) – er ledelsesopbakning afgørende. Det er ikke skoleledelsen, der skal udføre selve projektet, men det overordnede ansvar ligger hos ledelsen, og det er her regler for rygning i skoletiden skal udstikkes. Det er dog samtidig vigtigt at skabe opbakning til reglerne fra så mange sider som muligt. Her kan nævnes skolens ansatte, elever, forældre, såvel som ansatte i kommunen. Jo flere der bakker op om projektet, jo større er sandsynligheden for at lykkes med det.

Baseret på gentagne workshops med skoler, der starter X:IT op, anbefaler Kræftens Bekæmpelse, at der sættes (evt. trinvise) mål for implementeringen af røgfri skoletid. Eksempelvis:

- Fjern al synlig rygning på skolens område således at elever ikke ser andre elever og lærere, der ryger (mindsker de unges opfattelse af rygning som en naturlig del af hverdagen).
- Varsl indførelsen af røgfri skoletid i god tid så de der ryger, kan vænne sig til deændrede forhold. Tilbyd eventuelt rygestop-initiativer til medarbejderne.
- Arbejd på at skabe en fælles ånd omkring projektet – jo flere, der bakker op, jo stør-

re er sandsynligheden for at lykkes med det.

Internationale erfaringer

Dette kapitel er inddelt i hhv. erfaringer fra Norden og andre internationale erfaringer om røgfri skoletid.

Nordiske erfaringer

Når vi ser på de lande, som ligger omkring os, og som vi ofte sammenligner os med, findes der også erfaringer med røgfri skoletid, men egentlige videnskabelige evalueringer foreligger der ikke.

I Norge indførte man ved lov røgfri skoletid i 2014. Her omfatter forbuddet både børnehaver og skoler fra grundskoleniveau til ungdomsuddannelsesniveau, uanset om de er offentlige eller private. I Norge gælder loven også for elever over 18 år. Ingen elever må ryge i skoletiden, og ansatte må ikke ryge på skolens matrikel. Lederen kan dog beslutte, at ansatte heller ikke må ryge i skoletiden, uanset hvor de opholder sig (25).

Røgfri skoletid omfatter alle former for tobaksprodukter, herunder eksempelvis cigaretter, snus og e-cigaretter.

I det daglige er det skolelederen, der er ansvarlig for at loven håndhæves, fx gennem skilting, ved at fjerne askebægre og lignende. Yderligere skal personale og elever informeres bredt om reglerne. Det er kommunerne, som har ansvaret for at føre tilsyn med skolerne for at sikre, at tobaksforbuddet overholdes på den enkelte skole. Regler ved overtrædelse bør indgå i skolens ordensreglement på lige fod med regulering af anden uønsket adfærd på skolen (25).

Andelen af både voksne og unge, som ryger, i den norske befolkning er faldet over tid (26).

Norge har dog haft fokus på at forebygge og nedsætte rygeprævalensen på flere fronter på én gang, og den specifikke effekt af at indføre røgfri skoletid er, som i Danmark, vanskelig at estimere. Eksempelvis har de arbejdet med det skolebaserede rygeforebyggelsesprogram FRI (27).

De svenske regler ligner de danske. I Sverige er det ikke tilladt at ryge i børnehaver, skoler og andre institutioner med børn. Udendørsområder, såsom skolegårde, skal også være røgfri, således at ingen udsættes for røg i deres arbejdsmiljø (28). Der er imidlertid ikke noget, som hindrer skoleelever eller ansatte på skoler i at ryge uden for skolens matrikel i skole-/arbejdstiden.

Enkelte svenske kommuner har selv valgt at indføre røgfri skoletid, ligesom nogle skoler rundt om i landet også selv har indført det (29).

I perioden 2015-2017 kører projekt Tobaksfrei Skoletid NU! i samarbejde mellem A Non Smoking Generation og fire svenske kommuner. Projektet omfatter omkring 20 skoler på både grundskole- og ungdomsuddannelsesniveau. Som del af baggrunden for projektet beskrives det paradoksale i, at flere og flere kommuner arbejder på at indføre røgfri arbejdstid, hvilket på sigt kan medføre, at skolernes personale ikke må ryge i arbejds-/skoletiden, mens eleverne stadig frit kan ryge uden for skolens område. Projektet løber indtil udgangen af 2017, og erfaringer derfra forventes præsenteret i begyndelsen af 2018 (30).

I Sverige har man også tidligere haft programmer rettet mod at gøre skolerne røgfri, herunder Tobakspreventivt flerkomponentsprogram för grundskolan (2003-2005), som halverede andelen af unge rygere på de deltagende skoler fra 12 % til 6 % (27), Tobaksfrei gymnasieskola (2008-2010) og Tobaksfrei skola 2.0 (2012-2014) (31).

Andre internationale erfaringer

Uden for norden ser det imidlertid ikke ud som om, at begrebet røgfri skoletid anvendes.

Derimod ser tobacco-free schools ud til at være udbredt, særligt i USA. Tobacco-free schools dækker over en røgfri skolepolitik, hvor elever, lærere, andre ansatte og gæster ikke må ryge på skolens matrikel. Rygeforbuddet gælder også i skolens køretøjer og i forbindelse med andre skoleaktiviteter ud af huset.

Nogle steder beskrives det som Tobacco Free Schools for everybody, all time, everywhere. Hvilket muligvis også kan opfattes som røgfri skoletid. Uanset definitionen og omfanget af reglerne, kan det forventes at nogle af de samme mekanismer er på spil i forhold til at forebygge børn og unges rygning på tværs af landegrænser; Børn og unge har mindre tilbøjelighed til at begynde at ryge, hvis de færdes i et samfund, hvor normen er at man ikke ryger. Her menes bl.a. at rygning ikke sker synligt, at venner og familie ikke ryger, og at forældre tydeligt signalerer at rygning ikke er acceptabelt.

Tobacco-free schools er opstået i USA allerede i 1980'erne og er nu udbredt til flere stater både i grundskolen (32), på ungdomsuddannelser (college) og på universitetet (33). Opgørelser viser, at ca. 64 % af grundskoler har indført tobacco-free schools (34), hvorimod det kun ser ud til at være indført på omkring 15 % af de højere uddannelsesinstitutioner (35).

Flere studier har vist, at røgfri skolepolitik bidrager til at nedbringe andelen af rygere – men kun hvis forbuddet bliver håndhævet (35-38). Et nyere reviewstudie påpeger dog, at på baggrund af de studier, der er gennemført på området, kan man ikke entydigt udtales sig om, hvorvidt rygepolitik på skoler kan forebygge rygning, da studierne ikke er af en tilstrækkelig god kvalitet (39). Forfatterne skriver dog også, at nogle elementer i røgfri skolepolitik ser lovende ud, fx forbud, der gælder alle, og konsekvent håndhævelse over for både elever og voksne på skolen.

Uden for USA har et internationalt studie vist, at kun 9 lande ud af 43 opfyldte kombinationen af at have en røgfri skolepolitik og samtidig håndhæve den (40).

Enkelte studier har undersøgt, hvad der påvirker, om en skole beslutter sig for at blive røgfri, hvorvidt skolens rygepolitik bliver overholdt, og hvilke faktorer der påvirker, om reglerne bliver overholdt. Et studie undersøgte hvilke faktorer, der førte til, at skolerne blev røgfri. Her fandt man, at en nøgleperson, der faciliterer processen, er central. Det skal gerne være en voksen, der driver det, men opbakning fra eleverne er vigtigt. Desuden er politisk opbakning vigtigt (41).

Fortalere 100 % røgfrie skoler har brugt personlige helbredshistorier til at advokere for emnet samt betydningen af, at voksne er gode rollemodeller for de unge. Nogle af barriererne for at indføre røgfri skole gik på bekymringer om, hvorvidt lærere ville sige op, om skolerne ville efterleve et forbud, og om man kunne håndhæve det over for elever, personale og besøgende. Det viste sig, at bekymringerne var uden grund, skolerne oplevede meget færre negative reaktioner end forventet (41).

Konkrete erfaringer med at håndhæve røgfriheden på skolerne:

- Man hang skilte op forskellige steder på skolen for at synliggøre beslutningen om at være røgfri.
- Overtrædelser af reglerne for rygning blev håndhævet og behandlet på lige fod mod andre former for overtrædelser.
- Elever og personale fik støtte til at overholde forbuddet, evt. inkl. tilbud om hjælp til rygestop.

Et studie fra Californien har ud fra elevernes egne besvarelser undersøgt karakteristika for de elever, der støtter røgfri skoletid. Elever, der tror på, at alle elever vil overholde rygeregler-

ne, støtter et rygeforbud på skolen, ligesom elever, hvis bedste venner er imod, at man ryger dagligt, gør. Derimod er elever, der selv ryger, og elever, som påvirkes af reklamer, imod et rygeforbud (42).

Hvorvidt reglerne bliver overholdt, påvirkes ifølge et amerikansk studie af, om rygepolitiken er nyere og jævnligt bliver opdateret, og om skolen gør omfattende opmærksom på og skilter med den røgfri politik. Endeligt viste studiet, at mindre skoler i højere grad håndhævede rygereglerne. Samtidig viste studiet, at det var sværere at håndhæve reglerne på uden-dørsområderne og ved fx sportsarrangementer (33).

På trods af at der i ovenstående ikke direkte er tale om røgfri skoletid i samme forstand som i Danmark, kan nogle af mekanismerne til at forebygge unge rygere være de samme. Her kan fremhæves:

- Håndhævelse af regler for både elever og personale.
- En nøgleperson der kan drive initiativet. Samtidig er opbakning fra flere sider afgørende, herunder også opbakning fra elever, samt politisk opbakning.
- Jævnlige opdateringer af regler samt synlighed omkring reglerne, fx gennem skilting på skolen, som fortæller om reglerne.
- Overtrædelser af rygereglerne skal behandles på lige fot med andre former for overtrædelser.
- Evt. tilbud om hjælp til rygestop for elever og personale.

Opsamling

Røgfri skoletid er i en dansk kontekst et forholdsvis nyt begreb, og der er derfor ikke meget evidens om effekten af at indføre det.

Teoretisk set kan der være mange gode begrundelser for at indføre røgfri skoletid, eksempelvis at børn og unge ikke udsættes for røg i løbet af skoledagen, og at dét at ryge ikke anses som en naturlig del af deres hverdag.

Den begrænsede evidens kan hænge sammen med, at røgfri skoletid ofte indføres samtidig med andre rygeforebyggende indsatser eller indsatser til rygestop. Adskillelse af effekten af de forskellige indsatser kan være svær, hvorfor en egentlig vurdering af den særskilte effekt af røgfri skoletid er vanskelig.

Når det er sagt, så findes der trods alt en del erfaringer med at indføre og håndhæve røgfrihed på skolens matrikel. Herunder er en del erfaringer gjort i regi af Kræftens Bekæmpelses rygeforebyggende indsats til grundskolen, X:IT, og Københavns Kommunes På vej mod Røgfri Skoletid.

Konkrete erfaringer: Generelt ser det ud til, at det er lettere at indføre røgfri skoletid på grundskoleniveau sammenlignet med ungdomsuddannelsesniveau. Dette hænger sandsynligvis sammen med elevernes stigende alder og dermed medbestemmelse.

Det ser ud til at være hensigtsmæssigt, at der er en stærk ledelse på skolen, som bakker op om indførelsen af røgfri skoletid; at inddrage personalet, således at alle bakker op, og de voksne kommer til at fungere som gode rollemodeller for de unge; endvidere kan det være en god ide at varsle ændringerne i god tid for at få alle med på ideen.

Internationalt set ser det ikke ud til, at man arbejder med begrebet røgfri skoletid. Derimod ser Tobacco-free schools ud til at være mere udbredt, særligt i USA. Tobacco-free schools dækker over en røgfri skolepolitik, hvor elever, lærere, andre ansatte og gæster ikke må ryge på skolens matrikel.

Der ser ud til at være en effekt af denne form for røgfri skolepolitik, således at andelen af rygere nedbringes – dog kun hvis forbudet håndhæves. Bekymring for negative reaktioner fra personalet viste sig at være uden grund.

I Norge og Sverige har man også gjort sig erfaringer med røgfri skoletid. I Sverige arbejder nogle skoler og kommuner med røgfri skoletid i nogenlunde samme udstrækning, som vi på nuværende tidspunkt gør i Danmark. Norge har imidlertid indført røgfri skoletid for alle deres børnehaver, skoler og ungdomsuddannelser i 2014.

Den særskilte effekt af røgfri skoletid i Norge er vanskelig at estimere, da Norge samtidig har iværksat andre initiativer på flere niveauer med det formål at forebygge/reducere rygning. Der er dog sket et generelt fald i forekomsten af rygning i den norske befolkning.

Referencer

1. Aalborg Kommune 2015. Temarapport om røg i Aalborg Kommune - Status på aktiviteter og indsatser på røgområdet 2015. Tilgængelig her:
<http://docplayer.dk/17223103-Temarapport-om-roeg-i-aalborg-kommune-status-paa-aktiviteter-og-indsatser-paa-roegomraadet-2015.html>
2. Aalborg Kommune 2016. Rusmiddelundersøgelsen 2015. Tilgængelig her:
<https://ssptrivsel aalborg.dk/nyheder/2016/03/rusmiddelundersoegelsen-2015>
3. Rasmussen M & Due P, red. Skolebørnsundersøgelsen 2010. København: Statens Institut for Folkesundhed 2011.
4. Rasmussen M, Pedersen TP, Due P, red. Skolebørnsundersøgelsen 2014. København: Statens Institut for Folkesundhed 2015.
5. DK Nytt 2017. Syddjurs forbyder al rygning for elever i skoletiden. Tilgængelig her:
<https://www.dknyt.dk/artikel/90069>
6. Københavns Kommune 2015. På vej mod Røgfri Skoletid. Tilgængelig her:
https://sundhed.kk.dk/sites/sundhed.kk.dk/files/rogfri_skoletid_katalog_2016.pdf
7. Politiken 2017. Flere skoler indfører røgfri skoletid i København. Tilgængelig her:
<http://politiken.dk/forbrugogliv/sundhed/gmotion/art5971438/Flere-skoler-indf%C3%A9rer-r%C3%A9gfrei-skoletid-i-K%C3%A9benhavn>
8. Fyens.dk 2017. Skoleleder: Røgfri skoletid har været problemløst. Tilgængelig her:
<http://www.fyens.dk/odense/Skoleleder-Roegfrei-skoletid-har-vaeret-problemloest/artikel/3154327>
9. JydskeVestkysten 2012. Efter rygeforbud i to år: Kun én ryger i niende klasse. tilgængelig her:
<http://www.jv.dk/esbjerg/Efter-rygeforbud-i-to-aar-Kun-en-ryger-i-niende-klasse/artikel/1413301>
10. Kræftens Bekæmpelse 2012. Erfaringer fra andre skoler. Tilgængelig her:
<https://www.cancer.dk/dyn/resources/File/file/1/4071/1408365006/efaringer-fra-andre-skoler.pdf>
11. Ørum Skole 2014. Spilleregler for elever. Tilgængelig her:
<http://orumskole.skoleporten.dk/sp/file/c321c67c-d3f4-4f54-ae8f-2f92a54aeee0>
12. Espen F. Andersen, Sundskolen 2015. Interview. Tilgængelig her:
<https://www.facebook.com/ungerygning/videos/518352544998753/>
13. Middelfart Produktionsskole. Sund hverdag. Tilgængelig her:
<http://www.middelfartproduktionsskole.dk/sund-hverdag/>
14. Julie Krarup, Middelfart Produktionsskole 2016. Interview. Røgfri skoletid på Middelfart Produktionsskole. Tilgængelig her:
<https://www.youtube.com/watch?v=UUEdFibdafA>
15. Wyrna Simonsen, Social og sundhedsskolen Esbjerg 2016. Interview. Tilgængelig her:
<https://www.youtube.com/watch?v=3HbynfzIN6o>
16. Social og sundhedsskolen Esbjerg 2016. Dagsorden for mødet i Social og sundhedsskolens bestyrelse. Tilgængelig her:
<http://www.sosuesbjerg.dk/Files/Filer/PDF/bestyrelse/Dagsorden%2016%20juni%202016.pdf>

17. Kræftens Bekæmpelse 2017. Kommuner med røgfri arbejdstid.
<https://www.cancer.dk/forebyg/undga-roeg-og-rygning/indsatser-mod-rygning/roegfri-arbejdstid/kort-over-kommuner-med-roegfri-arbejdstid/>
18. Andersen A, Bast LS, Ringgaard LW, Wohllebe L, Jensen PD, Svendsen M, Dahm P, Due P. Design of a school-based randomized trial to reduce smoking among 13-15 year olds, the X:IT study. BMC Public Health 2014; 14:518.
19. Andersen A, Krølner R, Bast LS, Thygesen LC, Due P. Effects of the X:IT smoking intervention: a school-based cluster randomised trial. Int J Epidemiol 2015;44:1900-8.
20. Bast LS, Due P, Bendtsen P, Ringgaard L, Wohllebe L, Damsgaard MT, Andersen A. High impact of implementation on school-based smoking prevention: the X:IT study - a cluster-randomized smoking prevention trial. Implement Science 2016;11:125.
21. Thomas RE1, McLellan J, Perera R. School-based programmes for preventing smoking. Cochrane Database Syst Rev. 2013 Apr 30;(4):CD001293.
22. Bast LS, Due P, Andersen A. X:IT – en rygeforebyggende indsats I folkeskolen. Forskning til praksis 002. SIFs Forlag. København. 2017.
23. Wick P. Skolen – mellem forandring og forankring. I: Albers BH, Måansson H, editors. Implementering – Fra viden til praksis på børne- og ungeområde. Dansk Psykologisk Forlag. 2015. s. 168-86.
24. Bast LS, Due P, Ersbøll A, Damsgaard MT, Andersen A. Association of school characteristics and implementation in the X:IT study – a school-randomized smoking prevention program. Journal of School Health. 2015; 87: 329-37.
25. Helsedirektoratet, Norge 2017. Tobakksforbud i skoler. Tilgængelig her:
<https://helsedirektoratet.no/folkehelse/tobakk-royk-og-snus/roykeloven-regler-om-roykeforbud#tobakksforbud-i-skoler>
26. abcnyheter 2014. Tobaksfri skoletid NU 2014. Andelen som røyker hver dag er nesten halvert etter røykeloven. Tilgængelig her:
<https://www.abcnyheter.no/nyheter/2014/06/01/200762/andelen-som-royker-hver-dag-er-nesten-halvert-etter-roykeloven>
27. Helsedirektoratet, Norge 2011. Velkommen til skoleprogrammet FRI. Tilgængelig her:
<http://sites.helsedirektoratet.no/sites/fristed/Sider/default.aspx>
28. Tobaksfakta 2016. Sammanfattnings av det viktigaste i tobakslagen. Tilgængelig her:
<http://www.tobaksfakta.se/wp-content/uploads/2016/12/Om-tobakslagen.NY.pdf>
29. Tobaksfri skoletid NU, 2017. Tilgængelig her: <http://tobaksfriskoltid.nu/>
30. Tobaksfri skoletid NU projektplan, 2017. Sammanfattnings. Tilgængelig her:
<http://docplayer.se/37117180-Tobaksfri-skoltid-nu-projektplan.html>
31. Niklas Odén. Malmø 2013. Tobaksfri skola – hur når vi dit? Tilgængelig her:
http://www.lansstyrelsen.se/skane/SiteCollectionDocuments/Sv/manniska-och-samhalle/folkhalsa/alkohol-narkotika-tobak-och-do-ping/Rokfria_Skolgardar/2.%20Samverkan%20f%C3%B6r%20en%20r%C3%B6kfrei%20skolg%C3%A5rd%20-%20Niklas%20Od%C3%A5n.pdf
32. Barber C, Moreland-Russell S, Bach LE, Cyr J. An evaluation of public school dis-

- trict tobacco policies in St. Louis County, Missouri. *J Sch Health* 2013;83:525-32.
33. Plaspohl SS, Parrillo AV, Vogel R, Tedders S, Epstein A. An assessment of America's tobacco-free colleges and universities. *J Am Coll Health* 2011;60:162-7.
34. Jones SE, Fisher CJ, Greene BZ, Hertz MF, Pritzl J. Healthy and safe school environment, part 1: results from the School Health Policies and Programs Study 2006. *J Sch Health*. 2007; 77: 522-543.
35. Lee JGL, Goldstein AO, Klein EG, Ranney LM, Carver AM. Assessment of college and university campus tobacco-free policies in North Carolina. *J Am Coll Health* 2012;60:512-18.
36. Wakefield MA, Chaloupka FJ, Kaufman NJ, Orleans CT, Barker DC, Ruel EE. Effect of restrictions on smoking at home, at school, and in public places on teenage smoking: cross sectional study. *BMJ* 2000;321:333-7.
37. Adams ML, Jason LA, Pokorny S, Hunt Y. The relationship between school policies and youth tobacco use. *J Sch Health* 2009;79:17-43.
38. Terry A, Zhang NG. The impact of tobacco-free school policies on youth smoking rates in Florida public school districts. *J Sch Health* 2016;86:129-34.
39. Galanti MR, Coppo A, Jonsson E, Bremberg S, Faggiano F. Anti-tobacco policy in schools: upcoming preventive strategy or prevention myth? A review of 31 studies. *Tob Control* 2014;23:295-301.
40. Agaku IT, Obadan EM, Oluwakemi OO, Olufajo O. tobacco-free schools as a core component of youth tobacco preventions programs: a secondary analysis of data from 43 contries. *Eur J Public Health* 2014;25:210-5.
41. Goldstein AO, Peterson AB, Ribisl KM, Steckler A, Linnan L, McGloin T, Patterson C. Passage of 100% tobacco-free school policies in 14 North Carolina school districts. *J Sch Health* 2003;73:293-9.
42. Trinidad DR, Gilpin EA, Pierce JP. Compliance and support for smoke-free school policies. *Health Edu Res* 2005; 20: 466-75.